

עכן בפרשת מסעי

מים ראשונים: אנו ממשיכים את המסורת לנסות לקשר את פרשיות השבוע עם ספרי הנביאים והכתובים (נ"ד), אותם אנו קצת "מזניחים" במרוצת לוח השנה המעוגן בפרשיות התורה ובמועדים וחגים. לאחר [שאל בפרשת אמור](#) ו-[בת יפתח בפרשת בחוקות](#), הנה עכן בפרשת מסעי. (וכבר זכינו בינתיים גם לדרוש על [שמשונו](#) בפרשת נשא, [פילגש בגבעה](#) בפרשת וירא, [משכן שילה](#) בפרשת תרומה, אליהו בהר הכרמל ובחורב בפרשות כי תשא ופנחס).

וַיְצוּ מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרֵל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמִּטּוֹת וַחֲצֵי הַמִּטָּה: (במדבר לד יג)

וַיִּקְרַב אֶת בֵּיתוֹ לַגְּבָרִים וַיִּלְכְּדוּ עֶכָן בֶּן פְּרָמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמִטָּה יְהוּדָה: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל עֶכָן בְּנֵי שֵׁים נָא כְבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵן לוֹ תוֹדָה וְהִגַּד נָא לִי מָה עָשִׂיתָ אֶל תִּכְחַד מִמֶּנִּי: (יהושע ז יח-יט).¹

במדבר רבה פרשה כג ו²

"זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל" - כתוב: "ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה" (יהושע ז יט). אמר לו עכן: בשביל דבר זה שאתה אומר אני מת³? כיון שראה עכן כך, אמר בלבו: עכשיו אני נלכד בגורל ולא אאמן ואחשב כזבן לפני יהושע. באותה שעה אמר לו עכן ליהושע: למה תפיל גורלות ביני ובין בני ביתי, אני אפיל הגורל בינך ובין פנחס, אם לא יעלה הגורל על שניכם אף אני מאמין.⁴ באותה שעה אמר יהושע לעכן: "בני שים נא כבוד לה'... תן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני".⁵ אמר לו עכן ליהושע: אף אתה הגד נא לי מה עשית! מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות. כתות.⁶ כיון שראה עכן, כך אמר בלבו: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ואני על ידי נהרגו כמה אנשים מישראל, אני חוטא ומחטיא. מוטב אני אודה לפני הקב"ה ולפני יהושע ואל תבוא תקלה על ידי. מה עשה עכן? עמד והשמיע קולו לכל הקהל והסו כל הקהל לפניו. אמר ליהושע: "אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל

¹ הקשר לפרשת השבוע הוא דרך הטלת הגורלות. התורה אומרת שהארץ תחלק עפ"י הגורל, והדרשן, שנראה מיד במדרש במדבר רבה, לא יכול שלא להעלות את האסוציאציה לגורל שיהושע מטיל מיד בתחילת כיבוש הארץ בחטא השלל שלקח עכן בכיבוש ירחו. הגורל אצל עכן הוא בעניין אחר לגמרי וגם המכנה המשותף "ארץ ישראל" הוא רופף. אלא שזה דרכו של המדרש ואנו בעקבותיו. גורל אחר הוא זה של אליהו בהר הכרמל. ראה בהמשך מדרש רבה פרשה כג, בסעיף ט, הדו-שיח שהיה לאליהו עם הפר שעלה עליו הגורל לבעל. וגם ההקשר לגורל יום הכיפורים של שני השעירים כמובן ואולי הגורל הדומה ביותר הוא של שאול שהטיל על מנת למצוא מי הפר את פקודתו ואכל מיערת הדבש (שמואל א פרק יד). אנו נתמקד כאמור בפרשת עכן.

² מקורות חשובים נוספים לפרשת עכן במדרש הם הגמרא בסנהדרין מג ע"ב, ירושלמי סנהדרין פרק ו הלכה ג ומדרש תנחומא בומר פרשת מסעי סימן ד. זה האחרון ומדרש במדבר רבה הם מדרשים אחים אם לא זהים ממש. אנו נעשה את מדרש במדבר רבה עיקר, ואת הגמרא בסנהדרין נביא להלן "בין השורות".

³ עכן קורא תיגר על שיטת הפלת הגורלות. וכי עפ"י גורל תמיתו אותי? האם אין הוא צודק? ואכן מפשט הפסוקים נראה שגם יהושע לא חורץ את דינו של עכן עפ"י הגורל ומבקש ממנו שיודה והגורל רק שימש כ"אמצעי לחץ". וכפי שהמדרש ממשך: "כיון שראה עכן כך, אמר בלבו: עכשיו אני נלכד בגורל ולא אאמן ואחשב כזבן לפני יהושע" ולכן הוא מעדיף להודות ולא להיתפס כזבן. אלא שגם זה לא בדיוק לפי ההלכה... וגם לא הלך כל כך פשוט כפי שנראה בהמשך.

⁴ ראה הדיאלוג הקשה הזה בין עכן ליהושע בירושלמי סנהדרין ו ג (המילים בסוגריים הם תרגום עפ"י פירוש ידיד נפש): "אמר ליה עכן (אמר עכן ליהושע): מה בגורל אתה חופשיני? לית בלל הנה דרא פשר (אין בכל הדור האלה כשרים) אלא את ופינחס (ובכל זאת) אסקין ניבזין ביניכון פנטוס דמיתפיס חד מינכון (אם תעלה גורל ביניכם, יתפס אחד מכם! והרי צדיקים אתם, נמצא שהגורל אינו מגלה את האמת). ולא עוד אלא משה רבך לית מידמוך אלא תלתין או מ' יומין (משה רבך מת רק לפני ל' או מ' יום) לא כל אלא משה רבך (האם לא לימד אותנו משה רבנו (דברים יז, ו) על פי שנים עדים ואתה שריתך טעי (התחלת לטעות בדבריו)!

⁵ ובמקבילה בסנהדרין: "שחודי שחדיה במילי (יהושע משחד את עכן במילים): כלום נבקש ממך אלא הודאה? תן לו תודה והיפטר. מיד: ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אני חטאתי וכו'".

⁶ לרגע נראה היה שעכן מוותר ומודה, אך במחשבה שנייה הוא לא מוותר וגורר אחריו את כל שבט יהודה לעימות עם שאר השבטים. המשך סיפור זה הוא אחד ההבדלים המרכזיים בין נוסח מדרש במדבר רבה (והתנחומא) ונוסח הגמרא בסנהדרין. לפי נוסח הגמרא הכל מסתיים בהודאת עכן לפי בקשת יהושע כפי שהבאנו בהערה הקודמת. לפי המדרש, הסיפור נמשך. ולא סתם, אלא הישר ליריבות הנצחית שבין שבט יוסף (יהושע) ויהודה (עכן) ובין שבטי ישראל ליהודה ובנימין. ראה גם איך נכשל דוד בעניין זה לאחר מרד אבשלום (שמואל ב יט). מה שברור הוא שרבעם וירבעם אינם הראשונים.

וכזאת וכזאת עשיתי" (יהושע ז כ).⁷ לא זאת בלבד אלא כבר מעלתי באחרות.⁸ אמר לו יהושע ואני כך הייתי יודע שהדבר תלוי בך אלא הגד נא ואל תכחד ממני... מיד: "וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה". מפני מה שלח יהושע? כדי שלא יגנבו אותם שבט יהודה ולא יסיפו במחלוקת... "ויביאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויציקום לפני ה'" - שחבטן לפני המקום ואמר יהושע לפני הקב"ה: רבש"ע, בשביל אלו כעסת על בניך? הרי הם נתונים לפניך!

מיד: "ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנותיו" - כדי לרדותן, "ואת שורו ואת חמורו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו" - לשריפה, "ויכל ישראל עמו" - לראות בדינו, כדי שלא יהיו רגילים לעשות כך. "ויעלו אותם עמק עכור ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה" - ביום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא ויש לך חלק בו. "וירגמו אותו כל ישראל אבן" - הוא לבדו. "וישרפו אותם באש" - בממונו הכתוב מדבר...⁹

מה תלמוד לומר: "וירגמו אותו ואת כל אשר לו"? מלמד שהודה עכן שבשבת גנב והוציאם מיריחו והטמין בתוך אהלו. ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם... ללמדך שבשבת נכבשה חומת העיר. דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב"ה על ידו. אמר יהושע: השבת קדש שכתוב: "ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם" (שמות לא יד), וכל מה שכבשנו יהא קודש,¹⁰ שנאמר: "ויכל כסף וזהב... קודש הוא לה'" (יהושע ו יט)... באותה שעה: "וישוב חרון אף ה' מישראל". עליו נאמר: "חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה" (משלי טז יד) - זה יהושע שהשיב חרון אף ה' מישראל.

משנה סנהדרין פרק ו משנה ב

...שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע: "בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה וכו'"; "ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי" (יהושע ז יט-כ). ומנין שכיפר לו וידויו? שנאמר: "ויהאמר יהושע למה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה" - היום זה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא.¹¹

ויקרא רבה ט ט

⁷ במחשבה שלישית, עכן מוותר ומודה. כעת ברור מדוע המדרש ממשיך את העימות ולא מקצר את הסיפור מיד בווידי הראשון (כמו שעושה הגמרא בסנהדרין). הווידי האמיתי של עכן לא היה בגלל פנייתו של יהושע (שחודי שחדיה בלשון הגמרא), אלא משום שהוא ראה שהעניין מתגלגל למלחמת אחים. האם הארכת הסיפור היא שבח או גנאי לעכן?

⁸ בגמרא בסנהדרין יש לנו פירוט מלא של ה"אחרות": "מלמד שמעל עכן בשלושה חרמים: שנים בימי משה ואחד בימי יהושע... ר' יוחנן אמר: חמישה, ארבעה בימי משה ואחד בימי יהושע". ראה רש"י שם מה היו החרמים בימי משה. מדוע לא נענש עכן על חטאיו הקודמים בימי משה? על כך מרחיבה הגמרא שם ומסבירה שזה היה לפני הכניסה לארץ ובמדבר לא נענשו על הנסתרות. וכבר הארכנו בנושא [הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם](#) בפרשת נצבים.

⁹ שים לב איך המדרש מוציא את בני ביתו של עכן מהעניין ומדגיש, גם אם הדבר דורש סטייה מפשט המקרא, ש"הוא לבדו" (עכן) נספה וכמו כן הושמד רכושו (שזה נזק גם לבני ביתו). וכן הוא במקבילה בסנהדרין מד ע"א: "אמר ליה ריש גלותא לרב הונא: כתיב: "ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנותיו ואת שורו ואת חמורו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו". אם הוא חטא - בניו ובנותיו מה חטאו? - אמר ליה: וליטעמך, אם הוא חטא - כל ישראל מה חטאו? ... אלא - לרדותן..." וגם פרשני המקרא האריכו בנושא. ראה למשל פירוש רלב"ג יהושע ז א.

¹⁰ מה עניין שבת כאן? יש שניסו למצוא את איסור השבת המדויק שאותו עבר עכן בלקיחת השלל. נראה שהטעם הוא בעיקרו טעם מוסרי. כיבוש ארץ ישראל דוחה את השבת. לפיכך, מי שלוקח שלל לא רק מבזה את הכיבוש, אלא בעקיפין גם את השבת. לא בשביל דברים כאלה נדחתה השבת. ראה רעיון דומה שקדושת השבת מונעת מלשקר. האמרה העממית "אסור לשקר בשבת", מקורה במסכת כתובות נה ע"ב, ראה בפרט בתוספות ד"ה "ובתרומת מעשר" שם.

¹¹ משנה זו היא המקור לסוגיה בגמרא סנהדרין אותה הרבינו להשוות עם מדרש במדבר רבה. שים לב שהווידי עליו מדברת המשנה, שהוא להלכה, איננו הודאה באשמה בגינה יודעים שהיה כאן חטא, אלא הכרה בחטא שהוא חלק מתהליך התשובה. כפי שהמשנה ממשיכה ומפרטת שם איך נעשה הווידי: "ואם אינו יודע להתודות, אומרים לו: אמור תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי. רבי יהודה אומר: אם היה יודע שהוא מזומם, אומר: תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעון זה. אמרו לו: אם כן יהו כל אדם אומרים כך כדי לנקות את עצמן". ועל נושא הווידי מאריך הרמב"ם בהלכות תשובה פרק א הלכה א: "כל מצות שבתורה... בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישבו מחטאו חייב להתודות... וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח...". אבל לעניין עכן וההודאה על החטא, מדגיש רמב"ם בפירושו למשנה הנ"ל בסנהדרין: "ודע שהריגת יהושע לעכן היתה הוראת שעה, לפי שתורתנו תורת האמת אינה מחייבת מיתה על החוטא בהודאתו, ולא בגורל, ולא על פי חזון נביא שהוא עשה אותו המעשה".

"זובח תודה יכבדנני" - זה עכן שזבח את יצרו בתודה (יהושע ז) ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ויען עכן את יהושע (תהלים ג) ושם דרך שהראה לשבים את הדרך.¹²

הושע פרק ב פסוק יז

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלתה מארץ מצרים". **פירוש הרד"ק**: "ואת עמק עכור לפתח תקוה" - לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העוון הזה והוא דבר עכן, הבטיחם שלא יפחדו בהיכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון, כי כולם יהיו מצורפים וטהורים כי במדבר העמים יצרפו. ואותו עמק עכור, לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי, אלא יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה. ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה, לפי שיהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה. ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה.¹³

שבת שלום, מנחם אב

חזק חזק ונתחזק¹⁴

מחלקי המים

¹² האם מדרש זה הולך בדרכה של המשנה בסנהדרין או בדרכו של מדרש רבה בפרשתנו. וידוי של הודאה באשמה בבחינת "הודאת בעל דין" או וידוי שהוא הכרה בחטא וחלק מתהליך התשובה כדברי הרמב"ם?

¹³ אין להקל ראש בחטאו של עכן אשר פושט ידו בשלל במלחמה הראשונה בכניסתם לארץ ומחלל את ברית הארץ: "והם לא עשו כן אלא "ויטמאו אותם בדרכם ובעלילותם". טמאו אותן בחרמו של עכן שכך כתיב (ירמיה ב) ותבואו ותטמאו את ארצי - בחרם עכן, ונחלתי שמתם לתועבה - בצלם מיכה" (תנחומא קדושים סימן יא). ורק לעתיד לבוא (שנזכה במהרה) יתוקן העניין. האם מייסדי אם המושבות, "ארבעת הרוכבים" חברי "חברת עבודת האדמה וגאולת הארץ, שודאי תלמידי חכמים היו, כיוונו רק לפסוק מהושע או גם לפירוש זה של הרד"ק? נראה שהם ידעו את הרד"ק היטב וכוונתם הייתה ברורה. עובדה היא שמטרתם המקורית הייתה לייסד את פתח תקוה ליד יריחו (!) ורק לאחר שהשלטון העותומני התנגד, העתיקו את המקום למלאבס. (ראה אנציקלופדיה עברית ערך "פתח תקוה" וכן ערך "ילין (יהושע)" שהשתתף אף הוא בניסיון ההתנחלות ליד יריחו). ואם אכן כך, אזי הם היו יותר ציונים מכל הציונים הרשמיים ...

¹⁴ התחלנו בקשר של נושא הגורלות וסיימנו בקשר ללוח השנה (חודש אב) וסיום ספר במדבר. פרק ב בהושע הוא ההפטרה של הפרשה הראשונה בספר במדבר. ספר ששמו הוא במדבר ורוחה של ארץ ישראל שזורה בו הן בהלכה והן באגדה.